

บทที่ 5

สรุป อภิปรายและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม โดยใช้แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ในตำบลบ่อทราย อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ศึกษาปัจจัย และเงื่อนไขที่เป็นการสนับสนุนและเป็นอุปสรรคต่อกระบวนการพัฒนา และการนำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่อง สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมไปใช้ รวมทั้งเพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจและเจตคติ เรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ให้แก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 มีขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตร 4 ขั้นตอน คือ 1) การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน 2) การสร้างหลักสูตรท้องถิ่น 3) การทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่น 4) การประเมินผลและปรับปรุงหลักสูตรท้องถิ่น

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยพัฒนาหลักสูตรร่วมกับอาจารย์โรงเรียนเทศบาล 4 (บ้านแหลมทราย) จำนวน 2 ท่าน โดยการนำข้อมูลจากการศึกษาข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับตำบลบ่อทราย แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ในตำบลบ่อทรายทั้ง 6 สถานที่ ข้อมูลเกี่ยวกับโรงเรียน ข้อมูลเกี่ยวกับท้องถิ่น และความต้องการจากบุคคลที่เกี่ยวข้องซึ่งได้แก่ ศึกษานิเทศก์ ผู้อำนวยการโรงเรียน ครู ชุมชนและความต้องการของนักเรียน นำมาพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นฉบับร่าง กำหนดแนวทางการสอน จัดทำเอกสารประกอบการเรียนรู้และแผนการสอน หลังจากนั้นจึงนำไปใช้ผู้เชี่ยวชาญประเมินความสอดคล้องของหลักสูตรฉบับร่างและเอกสารประกอบการเรียนรู้ แล้วปรับปรุงตามข้อเสนอแนะที่ได้ประมวลจากการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญ และนำหลักสูตรไปทดลองใช้กับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5/1 โรงเรียนเทศบาล 4 (บ้านแหลมทราย) จำนวน 32 คน และประเมินผลด้านความรู้ ความเข้าใจ ด้านเจตคติ ด้านผลงาน ด้านความคิดเห็นและความพึงพอใจของนักเรียนและครูผู้สอน ที่มีต่อหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย 1) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง 2) แบบสอบถาม 3) แบบทดสอบวัดความรู้ ความเข้าใจของนักเรียน 4) แบบประเมินความพึงพอใจของนักเรียนและครูผู้สอน 5) แบบวัดเจตคติของนักเรียน 6) แบบประเมินผลการเรียนรู้ของนักเรียน สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์โดยใช้ค่าร้อยละ (%) การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และค่า T-Test แบบ Dependent

สรุปผลการวิจัย

1. กระบวนการและผลที่ได้จากการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ได้นำรูปแบบการมีส่วนร่วมเข้ามาใช้ โดยครูผู้สอนมีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมปฏิบัติตลอดกระบวนการ ซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอนใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน เพื่อการวิเคราะห์และประมวลเนื้อหา ศึกษาปัจจัยต่าง ๆ เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นต่อการกำหนดขอบเขตของเนื้อหา

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างหลักสูตรท้องถิ่น มีการประชุมเชิงปฏิบัติการ จำนวน 8 ขั้นตอน คือ 1) การค้นหาประเด็นทางสิ่งแวดล้อม 2) การกำหนดมาตรฐานสาระการเรียนรู้ 3) การกำหนดอัตราเวลาเรียน 4) การกำหนดผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง 5) การกำหนดแนวทางการจัดการเรียนการสอน 6) การกำหนดและจัดทำสื่อการเรียนรู้ รวมถึงการจัดทำเอกสารประกอบการเรียน 7) การกำหนดการวัดผล ประเมินผล พร้อมกับสร้างแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ 8) การตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตรท้องถิ่น และเอกสารประกอบการเรียนรู้ โดยผู้ทรงคุณวุฒิในด้านต่าง ๆ ทำให้สามารถพัฒนาตัวหลักสูตรท้องถิ่น ได้ 1 ฉบับ ซึ่งประกอบด้วย หลักการ จุดมุ่งหมาย โครงสร้าง คำอธิบายรายวิชา ขอบข่ายเนื้อหา เวลาเรียน แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนรู้ การวัดผลและประเมินผล และแผนการสอนหรือหน่วยการเรียนรู้ จำนวน 11 หน่วยการเรียนรู้ อันประกอบไปด้วย หน่วยการเรียนรู้ที่ 1.1 เรื่อง ประวัติความเป็นมาของจังหวัดสงขลา หน่วยการเรียนรู้ที่ 1.2 เรื่อง สภาพภูมิศาสตร์ของจังหวัดสงขลา หน่วยการเรียนรู้ที่ 1.3 เรื่อง บุคคลสำคัญในท้องถิ่น หน่วยการเรียนรู้ที่ 1.4 เรื่อง วิสัยทัศน์และปัญหาสำคัญของจังหวัดสงขลา หน่วยการเรียนรู้ที่ 2.1 เรื่อง กฎ กติการายาที่เหมาะสม หน่วยการเรียนรู้ที่ 2.2 เรื่อง รู้จักดีกับถาดถนนวนครนอก นครใน หน่วยการเรียนรู้ที่ 3.1 เรื่อง สิ่งที่น่าสนใจในวัดกลาง หน่วยการเรียนรู้ที่ 4.1 เรื่อง กำแพงเมืองสงขลา หน่วยการเรียนรู้ที่ 5.1 เรื่อง เทียวไปในพิพิธภัณฑสถาน หน่วยการเรียนรู้ที่ 6.1 เรื่อง มีอะไรบนเขาดังกวน หน่วยการเรียนรู้ที่ 7.1 เรื่อง ป้อมปากน้ำแหลมทราย ซึ่งใช้เวลาเรียนทั้งสิ้น 22 ชั่วโมง

ขั้นตอนที่ 3 การทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่น ในขั้นตอนนี้ประกอบด้วย 3 ขั้นตอนย่อย ๆ คือ 1) การเตรียมการก่อนการทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่น 2) การทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่นครั้งที่ 1 ซึ่งได้ทดลองใช้กับนักเรียนกลุ่มตัวอย่างจำนวน 14 คน แล้วนำข้อเสนอแนะมาปรับปรุงแก้ไขสำหรับการใช้จริง 3) การทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่นครั้งที่ 2 โดยทดลองกับกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งได้แก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5/1 โรงเรียนเทศบาล 4 (บ้านแหลมทราย) จำนวน 32 คน

ขั้นตอนที่ 4 การประเมินผลและปรับปรุงหลักสูตรท้องถิ่น เป็นการประเมินผลหลักสูตรท้องถิ่นหลังจากการทดลองใช้หลักสูตรกับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ซึ่งประเมินผลด้วยกัน 3 ด้าน คือ 1) ประเมินผลด้านความรู้ ความเข้าใจของนักเรียน พบว่า นักเรียนมีคะแนนเฉลี่ยด้านความรู้ ความเข้าใจ ต่อเนื้อหาของหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ก่อนและหลังการใช้หลักสูตรแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05 โดยคะแนนเฉลี่ยหลังการใช้หลักสูตรสูงกว่าก่อนการใช้หลักสูตร ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานการวิจัยที่กำหนดไว้ นักเรียนสามารถจัดทำผลงานและสามารถปฏิบัติกิจกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมได้ รวมทั้งมีความรู้สึกที่ดีต่อการเรียนหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม 2) ประเมินผลด้านเจตคติของนักเรียน พบว่า เมื่อเปรียบเทียบการประเมินผลด้านเจตคติของนักเรียนที่มีต่อหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ก่อนและหลังการเรียนหลักสูตรท้องถิ่น พบว่า มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05 โดยคะแนนเฉลี่ยหลังการใช้หลักสูตรสูงกว่าก่อนการใช้หลักสูตร ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานการวิจัยที่กำหนดไว้ โดยนักเรียนมีเจตคติที่ดีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เห็นคุณค่าและเกิดจิตสำนึกในการดูแลรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุและสิ่งแวดล้อม 3) ประเมินความพึงพอใจของครูและนักเรียนที่มีต่อหลักสูตร ซึ่งพบว่าครูมีความพึงพอใจในหลักสูตรท้องถิ่นระดับมาก และนักเรียนมีความพึงพอใจในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด และมีการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร เพื่อการพัฒนาให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นฉบับที่สมบูรณ์ที่สุดสำหรับโรงเรียนต่อไป

2. ปัจจัยและเงื่อนไขที่เป็นการสนับสนุนและเป็นอุปสรรคต่อกระบวนการพัฒนาและการนำหลักสูตรท้องถิ่นไปใช้

2.1 กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

2.1.1 ปัจจัยและเงื่อนไขที่เป็นการสนับสนุนต่อกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม คือ 1) ครู 2) การสนับสนุนจากผู้บริหารสถานศึกษา 3) นโยบายของโรงเรียน 4) ผู้วิจัย 5) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน โดยมีเงื่อนไขที่สำคัญ คือ 1) นโยบายของเทศบาลนครสงขลา 2) ความตั้งใจของครู

2.1.2 ปัจจัยและเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคต่อกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น คือ 1) ภาระงานของครู 2) ความเชื่อมั่นของครู

2.2 การนำหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมไปใช้

2.2.1 ปัจจัยและเงื่อนไขที่เป็นการสนับสนุนต่อการนำหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมไปใช้ ประกอบไปด้วย 1) ครู โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสามารถของครูในการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นนักเรียนเป็นสำคัญและมีรูปแบบเทคนิคการสอนที่หลากหลาย รวมทั้ง

ความเป็นกัลยาณมิตรกับผู้เรียน เสียสละ และทุ่มเทเพื่อให้การเรียนรู้ของนักเรียนเป็นไปอย่างมีคุณภาพมากที่สุด 2) ความพร้อมของโรงเรียน 3) นักเรียน 4) ผู้บริหารและผู้ช่วยผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ ซึ่งอยู่ภายใต้เงื่อนไขความพร้อมของโรงเรียนเป็นสำคัญ

2.1.2 ปัจจัยและเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคต่อการใช้หลักสูตรท้องถิ่น เรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม คือ 1) เวลา 2) ความรู้พื้นฐานของนักเรียนแต่ละคน 3) นักวิชาการท้องถิ่น 4) จำนวนนักเรียน 5) งบประมาณที่จำกัด และ 6) สภาพภูมิอากาศ โดยพบว่าเวลาเป็นอุปสรรคที่สำคัญที่สุดในการจัดกระบวนการเรียนรู้

อภิปรายผลการวิจัย

1. กระบวนการและผลที่ได้จากการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

หลักสูตรท้องถิ่น เรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ได้พัฒนาขึ้นโดยการมีส่วนร่วมจากบุคคลหลายฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งครูผู้สอน นับว่าเป็นบุคคลสำคัญเนื่องจากเป็นผู้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการ ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของทาบ (Taba, 1962 อ้างถึงใน ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, 2539) ที่ว่า ครู ซึ่งเป็นผู้ใช้หลักสูตรควรมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร ซึ่งกระบวนการในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ฉบับนี้ มี 4 ขั้นตอนใหญ่ ๆ คือ

ขั้นตอนที่ 1 เป็นการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น ผู้เรียน และหลักสูตรแม่บทต่าง ๆ ตลอดจนแผนของท้องถิ่น ซึ่งมีผลต่อแนวทางการจัดรูปแบบของหลักสูตรให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ทั้งนี้เนื่องจากการจัดการศึกษาในปัจจุบันหากโรงเรียนและชุมชนร่วมกันจัดการศึกษาหรือจัดทำหลักสูตรที่ส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรม ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนแล้ว มรดกทางวัฒนธรรมก็จะคงอยู่ตลอดไป ซึ่งถือเป็นการตอบสนองต่อนโยบายของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ในมาตราที่ 7 มาตราที่ 23 มาตราที่ 27 และมาตราที่ 29 ที่กำหนดว่า กระบวนการในการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกจิตสำนึกให้ถูกต้อง ต้องมีความภูมิใจในความเป็นไทย ส่งเสริมศิลปะ วัฒนธรรมของชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย ให้นักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลป วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชน และสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และให้สถานศึกษาร่วมกับชุมชน องค์กรต่าง ๆ ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยการจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน ให้ผู้เรียนได้ใช้กระบวนการในการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าว

สาร และให้รู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ ในชุมชน (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2542 : 9-12) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของรุ่ง แก้วแดง (2540 : 1-16) ที่กล่าวไว้ว่า การจัดการเรียนการสอนของไทยในปัจจุบัน ควรให้ความสำคัญกับการนำเอาทรัพยากรท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนด้วย

จากสภาพของชุมชนในเขตตำบลบ่อทราย ที่เป็นรูปแบบของชุมชนเมือง คนในชุมชน โดยส่วนใหญ่ไม่ใช่คนในพื้นที่ อีกทั้งบุคคลที่เป็นคนดั้งเดิมมีอยู่เป็นจำนวนน้อยมาก ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนมีความห่างเหินกันพอสมควร แต่จากรูปแบบกิจกรรมของโรงเรียนที่มีการประสานงานกับผู้ปกครองนักเรียนที่บางส่วนเป็นคนในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ ในรูปแบบของการประชุมผู้ปกครอง การจัดตั้งประธานผู้ปกครองนักเรียนของแต่ละห้องเรียน การเลือกคณะกรรมการผู้ปกครอง ทำให้เกิดการประสานงานและความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับผู้ปกครองและชุมชนขึ้น อีกทั้งการที่โรงเรียนได้จัดกิจกรรมที่สนับสนุนงานอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนตลอด โดยการนำนักเรียนเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาในวันสำคัญต่าง ๆ เช่น การนำนักเรียนไปถวายเทียนพรรษา ครูอาจารย์และนักเรียนร่วมเวียนเทียนกับชุมชน ทำให้ลักษณะของความสัมพันธระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเป็นไปด้วยความราบรื่นมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของชุตติมา เวทการและคณะ(2545) จากรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น วิชาศิลปศึกษา เพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์โบราณวัตถุ สถานที่วัดใกล้ห็นพบว่า ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน เกิดจากการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่าง บ้าน วัด และโรงเรียน เช่น การร่วมเป็นคณะกรรมการโรงเรียน การที่ชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียน เช่น การประชุมผู้ปกครอง การเข้าร่วมงานวันแม่ งานพิธีกรรมต่าง ๆ รวมถึงการนำนักเรียนไปร่วมทำกิจกรรมกับชุมชนที่วัด ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลต่อความผูกพันของชุมชน ทำให้เกิดความร่วมมือกันในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน รวมถึงบ้าน วัดและโรงเรียนด้วย

สำหรับการจัดกิจกรรมเพื่อศึกษาความต้องการของผู้เรียน ซึ่งนับว่าเป็นส่วนสำคัญสำหรับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เพราะหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมได้พัฒนาขึ้นจากความต้องการและความอยากรู้ของผู้เรียนเป็นสำคัญ และเพื่อให้ได้ตอบสนองความต้องการของผู้เรียนให้ได้มากที่สุด จึงได้นำประเด็นที่ได้จากการจัดกิจกรรมมากำหนดเนื้อหาวิชาให้ตรงกับความต้องการและความสนใจของผู้เรียนขึ้น ซึ่งสุมิตร คุณานุกร (2525 : 87) ได้มีความเห็นที่สอดคล้องกับกิจกรรมนี้ว่า ผู้เลือกเนื้อหาวิชาควรจะถามตนเองว่า “เด็กมีความต้องการและสนใจเรียนอะไร” มากกว่าจะถาม “เด็กควรเรียนอะไร” และ ดร.สุมิตร คุณานุกร ยังย้ำอีกว่า หลักการดังกล่าวไม่ควรนำไปสู่ความเข้าใจผิด ๆ ในเรื่องของการเตรียมการสอน เมื่อจะสอนเรื่องอะไร ครูต้องถามนักเรียนก่อน ซึ่งความเป็นจริงในหลักการนี้หมายถึง การสำรวจความ

ต้องการและความสนใจของผู้เรียนก่อน แล้วนำผลที่ได้มาพิจารณาว่า ในขอบเขตของการเรียนการสอนในโรงเรียนนั้น ความต้องการและความสนใจใดอยู่ในวิสัยที่จะตอบสนองได้ และ อุดม เชยกีวงศ์ (2545 : 38-43) ได้อธิบายถึงการเรียนรู้ที่สามารถทำให้นักเรียนได้เรียนรู้มากขึ้นนั้น ว่าควรจะเป็นกิจกรรมที่เน้นผู้เรียนสำคัญที่สุด การเรียนรู้ตามสภาพจริง และการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตรงกับระดับความรู้และความสามารถ อีกทั้งเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ทำกิจกรรมที่ตรงกับความสนใจและสามารถนำไปใช้ในชีวิตของตนเอง โดยเน้นกระบวนการและกิจกรรมที่หลากหลาย ทั้งกระบวนการกลุ่ม และการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองอย่างสอดคล้องกับการจัดการเรียนการสอนในหลักสูตรท้องถิ่นฉบับนี้ ที่พัฒนาขึ้นจากนักเรียนที่ได้ร่วมแสดงความต้องการและใช้หลักสูตร

ในส่วนของความต้องการจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้แก่ ศิษยานุศิษย์ ผู้อำนวยการโรงเรียน และครูโรงเรียนเทศบาล 4 (บ้านแหลมทราย) พบว่า ศิษยานุศิษย์ ผู้อำนวยการโรงเรียน และครู มีความต้องการที่จะทำให้นักเรียนได้เรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้ที่ใกล้ตัวนักเรียน พร้อมทั้งเสนอแนะแนวทางในการจัดรูปแบบของกิจกรรมที่เน้นกระบวนการให้นักเรียนได้คิด ปฏิบัติด้วยตัวนักเรียนเอง และเนื่องจากโบราณสถาน โบราณวัตถุในเขตตำบลบ่อทราย เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า จึงควรปลูกฝังให้นักเรียนมีจิตสำนึกและรู้คุณค่า ตลอดจนร่วมเรียนรู้และอนุรักษ์ไว้ เพื่อเยาวชนรุ่นหลัง และเป็นการทำให้เกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง อีกทั้งโรงเรียนเทศบาล 4 (บ้านแหลมทราย) เป็นโรงเรียนขนาดใหญ่ที่มีความพร้อมหลายด้าน ทั้งทางด้านบุคลากร วัสดุ อุปกรณ์ อาคารสถานที่ และผู้บริหารโรงเรียนก็ได้ให้การสนับสนุนเป็นอย่างดี การสนับสนุนของผู้บริหาร จะส่งผลให้การดำเนินการพัฒนาหลักสูตรเป็นไปอย่างสะดวก และสำเร็จลุล่วงได้ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของมณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ (2540 : 146) ที่ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านในการสอนดนตรีพื้นบ้านของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดสงขลา และกิตติพิศ ศิริสุตร (2537 : 198) ที่ศึกษา การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) ในโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตร สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสุพรรณบุรี โดยพบว่า ผู้บริหารมีบทบาทสำคัญที่จะส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และมีการนำปราชญ์ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน ทำให้การจัดการเรียนการสอนมีประสิทธิภาพมากขึ้นและสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ขั้นตอนที่ 2 เป็นขั้นตอนสำคัญเพื่อให้ได้หลักสูตรท้องถิ่น ที่มีคุณภาพ โดยผู้วิจัยและอาจารย์ผู้ร่วมพัฒนาหลักสูตร 2 ท่านได้นำผลจากการสำรวจศึกษาข้อมูลพื้นฐานมาวิเคราะห์ และพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งกระบวนการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น มีทั้งหมด 8 ขั้นตอน ประกอบด้วย

ด้วย 1) การค้นหาประเด็นทางสิ่งแวดล้อม 2) การกำหนดมาตรฐานสาระการเรียนรู้ 3) การกำหนดอัตราเวลาเรียน 4) การกำหนดผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง 5) การกำหนดแนวการจัดการเรียนการสอน 6) การกำหนดและจัดทำสื่อการเรียนรู้ รวมถึงเอกสารประกอบการเรียนรู้ 7) การกำหนดการวัดผลประเมินผล และสร้างแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ 8) การตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตรท้องถิ่น และเอกสารประกอบการเรียนรู้ โดยผู้ทรงคุณวุฒิ ทำให้ได้หลักสูตรท้องถิ่น เรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ที่ประกอบด้วย หลักการ จุดมุ่งหมาย โครงสร้าง คำอธิบายรายวิชา ขอบข่ายเนื้อหา เวลาเรียน แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนรู้ การวัดผลและประเมินผล และแผนการสอนหรือหน่วยการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ กรมวิชาการ (2540 : 8-9) ซึ่งระบอบองค์ประกอบของหลักสูตรนั้น จะต้องประกอบด้วยหลักการ จุดมุ่งหมาย จุดประสงค์การเรียนรู้ เนื้อหาวิชา สื่อการเรียนการสอน วิธีสอน และการวัดและประเมินผล นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Taba (1962 : 10, อ้างถึงใน สิทธิเดช สาลีแก้ว, 2545) ที่ระบุว่า องค์ประกอบของหลักสูตร ประกอบด้วยจุดหมายกับวัตถุประสงค์ เนื้อหา และประสบการณ์การเรียนรู้ รูปแบบการเรียนรู้ และการประเมินผลการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ชีวรัตน์ สาลีประเสริฐ (2545 : 35) ที่พบว่า องค์ประกอบของหลักสูตร ประกอบด้วย หลักการ จุดหมาย โครงสร้าง คำอธิบายรายวิชา ขอบข่ายเนื้อหาเวลาเรียน กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน และการวัดผลประเมินผล

การกำหนดมาตรฐานสาระการเรียนรู้ ได้กำหนดให้สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลาง และหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียน ในลักษณะของการแทรกอยู่ในสาระการเรียนรู้เพิ่มเติมของกลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ของโรงเรียนเทศบาล 4 (บ้านแหลมทราย) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสาระที่ 4 ประวัติศาสตร์และสาระที่ 5 ภูมิศาสตร์ หลักสูตรท้องถิ่น มีสาระครอบคลุมในเรื่องของ ประวัติความเป็นมาและความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ สาเหตุของความเสื่อมโทรม แนวทางการอนุรักษ์แหล่งเรียนรู้และสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เช่นเดียวกับผลงานวิจัยของ ชีวรัตน์ สาลีประเสริฐ (2545 : 170) ที่ศึกษาเรื่องการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุอำเภออุทอง สำหรับนักเรียนชั้น มัธยมศึกษาปีที่ 1 ซึ่งพบว่า เนื้อหาของหลักสูตรประกอบด้วยเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองอุทอง ความหมาย ประเภทและสาเหตุการเสื่อมของโบราณสถาน โบราณวัตถุ ประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุอำเภออุทอง ความสำคัญและการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ทั้งนี้ จะเห็นว่าเนื้อหาดังกล่าวนั้นสนองต่อนโยบายของรัฐบาลปัจจุบันที่ว่า ควรส่งเสริมให้นักเรียนได้สืบค้นและศึกษาเรื่องราวของมรดกศิลปวัฒนธรรมไทย เพื่อการอนุรักษ์ เผยแพร่และสืบสาน

พัฒนาแหล่งวัฒนธรรม ศิลปวัตถุและโบราณสถานให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของประชาชน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544 : 22)

สำหรับแนวการจัดการเรียนการสอน ได้จัดรูปแบบการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการที่หลากหลาย อาทิเช่น มีวิทยากรบรรยายร่วมกับครู การใช้กิจกรรมกลุ่ม ให้นักเรียนได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตัวเองควบคู่กับการศึกษาจากสถานที่จริง เพื่อให้นักเรียนได้มีความรู้ ตระหนักถึงคุณค่า รัก และผูกพันและภาคภูมิใจในโบราณสถาน โบราณวัตถุและร่วมอนุรักษ์ไว้ ซึ่งการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อนักเรียนเป็นผู้กระทำเอง มิใช่ครูเป็นผู้ทำให้อีกทั้งการใช้กระบวนการของสิ่งแวดล้อมศึกษาเข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบกิจกรรม ทำให้ได้รูปแบบการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อการจัดกิจกรรมที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางได้เป็นอย่างดี ซึ่งกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2544 : 7) ได้กล่าวถึงแนวทางการเรียนการสอนของสิ่งแวดล้อมศึกษาไว้ 3 องค์ประกอบหลัก คือ การเรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม การเรียนรู้ในสิ่งแวดล้อม และการเรียนรู้เพื่อสิ่งแวดล้อม โดยใช้รูปแบบการบูรณาการเชิงเนื้อหาและการบูรณาการเชิงกระบวนการ ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ของสิ่งแวดล้อมศึกษาที่เน้นกระบวนการคิด วิเคราะห์ หรือการคิดสร้างสรรค์ การแก้ปัญหา การตัดสินใจ การสื่อสารหรือสื่อความเข้าใจที่จัดในลักษณะของกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา เข้ามาร่วมหรือบูรณาการกระบวนการเรียนรู้ของรายวิชานั้น ๆ (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2544 : 9) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ลัดดาวัลย์ กัณหาสุวรรณ (2534 : 113) ที่ได้สรุปแนวทางการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาเพิ่มเติมว่า ควรจะบูรณาการเข้าไปในรายวิชาต่าง ๆ พร้อมกับการจัดกิจกรรมนอกห้องเรียนให้มากที่สุด โดยมีวิทยากรจากภายในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนควบคู่กับการเรียนจากครูผู้สอน อีกทั้งควรส่งเสริมและกระตุ้นให้นักเรียนได้ลงมือแก้ปัญหาและตัดสินใจด้วยตัวเอง เพื่อให้นักเรียนได้เกิดทักษะและจิตสำนึกที่ดีอันจะนำไปสู่การปฏิบัติตนที่ดีต่อไป

ในการทดลองได้ใช้รูปแบบกิจกรรมที่หลากหลาย อันได้แก่ กระบวนการกลุ่ม ซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้นักเรียนเกิดทักษะในด้านการดำเนินชีวิต ที่สามารถนำไปใช้ได้ในชีวิตประจำวันนอกเหนือจากความรู้ทางวิชาการเพียงอย่างเดียว ดังคำกล่าวของ ทิศนา ขัมมณีและคณะ (ทิศนา ขัมมณี, 2544) ที่ว่า การทำงานเป็นกลุ่มเป็นเรื่องสำคัญมาก เนื่องจากการทำงานใด ๆ ก็ตามจำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับผู้อื่นอยู่เสมอ ผู้เรียนจะได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตัวเองและรู้จักช่วยเหลือซึ่งกันและกัน กระบวนการเรียนรู้ด้วยตัวเอง ซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้นักเรียนมีการร่วมคิด ร่วมทำกิจกรรม เพื่อการบรรลุผลสำเร็จของงานที่พวกเขาเริ่มด้วยตัวเอง

การตรวจสอบความสอดคล้องและความเหมาะสมของส่วนประกอบต่าง ๆ ในโครงสร้างหลักสูตร แนวการสอน และแผนการสอนจากผู้เชี่ยวชาญ เป็นกระบวนการที่ทำให้หลักสูตรมี

ความเหมาะสม ก่อนนำไปทดลองใช้ต่อไป จากงานวิจัยของสาลินี อุดมผล (2542 : 124) และศรีวรรณ จันทร์หงษ์ (2542 : 131) ที่ได้มีการนำโครงร่างหลักสูตรท้องถิ่นที่สร้างขึ้น ไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเหมาะสมและความสอดคล้อง เพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไข ก่อนนำหลักสูตรไปทดลองใช้ ซึ่งส่งผลให้หลักสูตรมีความสมบูรณ์และเหมาะสมในการนำไปจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

ขั้นตอนที่ 3 การทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่น เป็นการนำหลักสูตรไปทดลองใช้กับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนเทศบาล 4 (บ้านแหลมทราย) จำนวน 32 คน ซึ่งมีกระบวนการหลักคือ การเตรียมการก่อนการทดลองและการทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่น ได้ดำเนินการสอนตามแผนการสอน (หน่วยการเรียนรู้) จำนวน 11 หน่วย ซึ่งพบว่า

การเตรียมการก่อนการทดลอง เป็นช่วงของการเตรียมการทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วย การจัดตารางสอน การจัดทำหนังสือขออนุญาตผู้ปกครองนักเรียน และผู้อำนวยการโรงเรียน เพื่อทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่น การประชุมนักเรียน ซึ่งกระบวนการทั้งหมดเป็นขั้นตอนทางราชการที่ครูและโรงเรียนพึงปฏิบัติทุกครั้งก่อนที่จะนำนักเรียนไปศึกษานอกสถานที่ ซึ่งนับว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญ นอกจากจะเป็นสื่อกลางในการประสานงานและสร้างความเข้าใจอันดีกับผู้ปกครองนักเรียนถึงรูปแบบการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนแล้ว ยังเป็นการประชาสัมพันธ์หลักสูตร เพื่อให้ผู้ปกครองนักเรียนได้ทราบความเคลื่อนไหวและพัฒนาการในการจัดการศึกษาของโรงเรียน และยินดีให้ความร่วมมือกับโรงเรียนเพิ่มขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ชูชาติ พ่วงสมจิตร (ชูชาติ พ่วงสมจิตร, 2540) ที่ศึกษาเรื่องการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งเสริม และปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนประถมศึกษาในเขตปริมณฑลกรุงเทพมหานคร พบว่าปัจจัยที่สนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างหนึ่งก็คือ ผลการปฏิบัติงานของโรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนมีพัฒนาการที่ดี และเพื่อความมั่นใจของผู้ปกครอง ในด้านการรักษาความปลอดภัยของนักเรียนและเป็นการแสดงออกถึงความเอาใจใส่ของโรงเรียนอีกทางหนึ่งด้วย ดังที่กิติมา ปรีดีดิกล (2532 : 238) กล่าวว่า โรงเรียนต้องสร้างความเข้าใจอันดีกับผู้ปกครองและชุมชนในการที่จะพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่นร่วมกัน และสิ่งสำคัญ จะต้องจัดการศึกษาให้ผู้ปกครองเห็นผลของการจัดการศึกษาที่ได้พัฒนาผู้เรียนให้สามารถนำความรู้และทักษะด้านต่าง ๆ ไปใช้ได้จริง อีกทั้งโรงเรียนเทศบาล 4 (บ้านแหลมทราย) เป็นโรงเรียนประถมศึกษาขนาดใหญ่ การนำนักเรียนออกไปเรียนรู้ในระยะเวลาทั้งวัน อาจทำให้มีผลกระทบต่อการเรียนการสอนในรายวิชาอื่น ดังนั้น การทำหนังสือขออนุญาต จึงเป็นการชี้แจงต่อครูผู้สอนในรายวิชาอื่น ได้รับทราบและพร้อมสำหรับการอำนวยความสะดวกในโอกาสต่อไป

การทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่น

การดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนทั้งในห้องเรียนและการให้นักเรียนเข้าศึกษายังแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่ในตำบลอย่างทั้ง 6 สถานที่ ซึ่งได้แก่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสงขลา โบราณสถานบนเขาดังกวนอันมีพลับพลาที่ประทับ ประภาคาร และเจดีย์ ป้อมปากน้ำแหลมทราย กำแพงเมืองสงขลา บ้านถนนนครนอก-นครใน และวัดมัชฌิมาวาสวิหาร เป็นการจัดการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ที่กล่าวถึงการส่งเสริมการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งให้นักเรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรงและจากแหล่งวิทยาการต่าง ๆ ซึ่งการให้นักเรียนได้ออกไปสำรวจ รวบรวมความรู้ในชุมชนด้วยการปฏิบัติจริง ได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง นับเป็นกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้อย่างแท้จริงและเป็นกิจกรรมที่มีประโยชน์ในการเรียนอย่างยิ่ง (กรมวิชาการ, 2540 : 22) การนำเกมและเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น VCD การใช้โปรแกรม powerpoint เพื่อช่วยสอน การศึกษาจากเอกสารประกอบการเรียน การนำสื่อเหล่านี้เข้ามาใช้ในการจัดการเรียนการสอนทำให้ผู้เรียนเกิดความสนใจอยากเรียนและสามารถเข้าใจเนื้อหาและทำให้ระดับการเรียนรู้ของนักเรียนเพิ่มขึ้น ดังคำกล่าวของ รัญจวน คำชิรพิทักษ์ (2538 : 90) ที่ว่า การใช้สื่อโสตทัศน อันหมายถึง ช่องทางการสื่อสารที่อาจเป็นบุคคล วัสดุ เครื่องมือหรือวิธีการต่าง ๆ ซึ่งจะทำให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายของการจัดการเรียนการสอนที่ครูตั้งไว้ ซึ่งในการศึกษาการนำสื่อโสตทัศนมาช่วยในการจัดการเรียนการสอน เป็นการกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความอยากเรียนและสนใจบทเรียนมากขึ้น นอกเหนือจากการศึกษาจากสถานที่จริงและการเรียนรู้จากวิทยากรภายนอก

จากการสังเกตพบว่า นักเรียนมีความสนใจและตั้งใจกับการเรียนรู้ มีความสนใจที่จะซักถาม ในกรณีที่นักเรียนเกิดข้อสงสัยหรือไม่เข้าใจ ต้องการคำอธิบาย และมีความกล้าแสดงความคิดเห็น เป็นที่น่าสังเกตว่า นักเรียนที่เรียนอ่อนมากบางคน ที่มักจะไม่สนใจเรียนในวิชาเรียนต่าง ๆ ได้ตั้งใจเรียนและสามารถสรุปเนื้อหาที่เป็นข้อมูลทางวิชาการได้เป็นอย่างดีโดยการพูดจากความเข้าใจของตนเองด้วยภาษาที่เข้าใจได้ง่าย แต่นักเรียนจะใช้เวลาเรียนมากกว่าปกติ ซึ่งการเรียนรู้นับเป็นความสามารถเฉพาะของแต่ละบุคคล ผู้เรียนทุกคนสามารถเรียนรู้และประสบผลสำเร็จตามเกณฑ์ที่ตั้งไว้ได้โดยใช้ระยะเวลาที่แตกต่างกัน (อุดม เขยกิจวงศ์, 2545 : 97) ผลที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาจากขอบข่ายเนื้อหาที่เรียนเป็นเรื่องที่นักเรียนมีความสนใจ อีกทั้งเป็นเรื่องที่อยู่ในท้องถิ่นและใกล้ตัวนักเรียน และวิทยากรภายนอกที่เป็นเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสงขลา เจ้าหน้าที่จากสำนักงานโบราณคดีเขต 13 และผู้รู้ในท้องถิ่น เป็นผู้ดำเนินการสอนร่วมกับครูอาจารย์ 2 ท่าน มีความเป็นกันเองและอธิบายด้วยความรู้และภาษาที่นักเรียนเข้าใจง่าย ทำให้นักเรียนมีความสนใจที่จะเรียนรู้มากขึ้น นอกจากนี้ นักเรียนยังได้มีโอกาสได้แสดงความคิดเห็นและความสามารถตาม

จินตนาการและความถนัดของตนเองอย่างเต็มที่และสร้างสรรค์สวยงาม เช่น การวาดภาพประกอบเนื้อหา การจัดทำผลงานตามความสนใจและความต้องการของนักเรียน ทำให้นักเรียนเรียนด้วยความสนุกสนานและมีความสุข ไม่เกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายในการเรียน ซึ่งเป็นการสนองตอบนโยบายการปฏิรูปการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามจากผลงานนักเรียนพบว่า นักเรียนสามารถจัดทำผลงานได้อย่างถูกต้องสวยงาม และมีความคิดสร้างสรรค์ สามารถเรียบเรียงถ้อยคำที่มีการสื่อความหมายได้อย่างเข้าใจง่าย แต่การเขียนและสะกดคำยังไม่ถูกต้อง ดังนั้นรูปแบบการเรียนรู้แบบบูรณาการ ร่วมกับรายวิชาภาษาไทย หรือวิชาอื่น สามารถนำมาช่วยเหลือทักษะการเรียนรู้ของนักเรียนได้ ดังที่สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2542 : 7) ที่พบว่า การเรียนรู้แบบบูรณาการทำให้นักเรียนมีโอกาสได้ใช้ความคิด ประสบการณ์ ความสามารถ และทักษะต่าง ๆ อย่างหลากหลาย ก่อให้เกิดการเรียนรู้ ทักษะกระบวนการและเนื้อหาสาระที่เป็นประโยชน์

ขั้นตอนที่ 4 การประเมินผลและปรับปรุงหลักสูตรท้องถิ่น

ผลด้านความรู้ ความเข้าใจของนักเรียน

จากการนำหลักสูตรท้องถิ่นไปทดลองใช้กับนักเรียน พบว่า นักเรียนมีคะแนนเฉลี่ยด้านความรู้ ความเข้าใจ ในหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ก่อนและหลังการใช้หลักสูตรแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยหลังการใช้หลักสูตรมีคะแนนเฉลี่ยสูงกว่าก่อนการใช้หลักสูตร ผลที่เป็นเช่นนี้ เป็นเพราะว่า นักเรียนได้เรียนรู้จากหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ที่มีครู วิทยากรภายนอก มาถ่ายทอดความรู้ และประสบการณ์ให้ และในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนนั้น เนื้อหาและแหล่งเรียนรู้ เป็นสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่นของนักเรียน อีกทั้งกิจกรรมที่นักเรียนได้ปฏิบัติและเรียนรู้ ทั้งจากในห้องเรียนและแหล่งเรียนรู้จริงในชุมชน ทำให้นักเรียนได้เรียนรู้และคุ้นเคยกับสถานที่อย่างแท้จริง รวมทั้งยังเป็นการเปลี่ยนรูปแบบของกิจกรรมการเรียนการสอนที่ไม่เน้นแต่ในห้องเรียน ซึ่งทำให้ผู้เรียนมีชีวิตชีวาและมีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับบุคคลภายนอกโรงเรียน ซึ่งเท่ากับเป็นการเพิ่มพูนความรู้ไปในตัว (สิริวรรณ ศรีพหล, 2526) ตลอดจนทำให้นักเรียนเกิดความรัก และภาคภูมิใจในโบราณสถาน โบราณวัตถุของตนเอง พร้อมกับการเรียนรู้ที่เพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน

ผลด้านเจตคติ

จากผลการศึกษาพบว่า คะแนนเฉลี่ยด้านเจตคติก่อนและหลังการใช้หลักสูตรท้องถิ่นของนักเรียนมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05 ซึ่งสืบเนื่องมาจากรูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนเทศบาล 4 (บ้านแหลมทราย)ที่มีการเสริมสร้างและปลูกฝังจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างสม่ำเสมอ เช่น โครงการธนาคารขยะ การณรงค์ให้นักเรียนเข้าร่วม

กิจกรรมการปลูกต้นไม้ เก็บขยะ การจัดสภาพภูมิทัศน์ของโรงเรียนที่ร่มรื่น ฯลฯ รวมทั้งการสนับสนุนและกวาดขันในเรื่องของคุณธรรม ซึ่งจะเป็พื้นฐานในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (ธีรพัฒน์ ฤทธิ์ทอง, 2536 : 1-8) การจัดกิจกรรมเหล่านี้ถือว่าเป็นยุทธศาสตร์ทางการศึกษาที่สำคัญยิ่งต่อการสร้างเจตคติที่ดี ส่งผลต่อเจตคติเชิงพฤติกรรมและพฤติกรรมต่อสิ่งแวดล้อมให้กับนักเรียน และจากที่นักเรียนส่วนใหญ่เป็นักเรียนที่อยู่ในเขตเทศบาล ซึ่งมีความคุ้นเคยกับโบราณสถานและโบราณวัตถุที่มีอยู่ในตำบลบ่อยาง ทั้ง 6 สถานที่เป็อย่างดี เพราะเป็สิ่งที่นักเรียนพบเห็นในชีวิตประจำวัน ทั้งขณะที่นักเรียนเดินทางมาโรงเรียนหรือเดินทางกลับบ้าน แต่นักเรียนไม่ได้รับการเรียนรู้อย่างเป็กิจลักษณะ ดังนั้นเมื่อนักเรียนได้เข้าศึกษาตามหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องสิ่งแวดล้อม ศิลปกรรม จึงเป็การเปิดโอกาสให้นักเรียนได้เรียนรู้เรื่องราวของท้องถิ่นที่ตนอาศัยอยู่ นับเป็สังคมที่ใกล้ชิดตัวนักเรียน และสอดคล้องกับหลักการเรียนรู้ที่ดี ที่มีหลักการให้นักเรียนได้เรียนรู้จากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัว ไปยังสิ่งที่ไกลตัว ควบคู่ไปกับการใช้สื่อการเรียนการสอนที่หลากหลายรูปแบบ เช่น วีดีโอ คอมพิวเตอร์ช่วยสอน เกม รูปภาพ ทำให้นักเรียนมีความสนุกสนานในการเรียน ได้เปลี่ยนอิริยาบถ มีความกระตือรือร้นในการเรียน ซึ่งการเลือกใช้สื่อการสอนที่ตอบสนองจุดประสงค์การเรียนรู้ สอดคล้องกับกิจกรรมการเรียนการสอน และเนื้อหาวิชา เหมาะสมกับวัยและวุฒิภาวะของผู้เรียน จะช่วยให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ ทักษะ และเจตคติไปยังผู้เรียนได้อย่างรวดเร็ว และมีประสิทธิภาพ (ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, 2539)

ปัจจัยและเงื่อนไขที่สนับสนุนและเป็อุปสรรคต่อกระบวนการพัฒนาและการนำหลักสูตรท้องถิ่นไปใช้

1. กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

1.1 ปัจจัยและเงื่อนไขที่สนับสนุนกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

ปัจจัยที่สนับสนุน

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นประสบความสำเร็จ คือ ครู ผู้บริหารสถานศึกษา นโยบายของโรงเรียนและผู้วิจัย

1.1.1 ครู

จากผลการวิจัยพบว่า ครู เป็ปัจจัยสำคัญที่สุดที่ทำให้กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ประสบความสำเร็จ เนื่องจากบุคลิกภาพของครูที่มีลักษณะเด่นในด้านต่าง ๆ เช่น การเป็ผู้ที่มีอารมณ์ดี ไม่เคร่งเครียด อีกทั้งมีจิตใจที่เป็ประชาธิปไตย รับฟังและยอมรับความคิดเห็นจากเพื่อนร่วมงาน ทุ่มเทและรับผิดชอบงานให้

สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีภายใต้บรรยากาศในการทำงานที่มีความสุขและเป็นกันเอง รวมถึงทักษะและความสนใจส่วนตัวของครู นับว่าเป็นส่วนสำคัญสำหรับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ครูที่มีความเชี่ยวชาญ ทันสมัยในด้านเทคโนโลยี และมีการพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอในการเข้ารับการอบรมดูงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานด้านสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ที่ครูทั้งสองท่านได้เข้าร่วมดูงานที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสงขลา ทำให้ครูเกิดวิสัยทัศน์และแนวคิดที่แปลกใหม่ อันเป็นประโยชน์สำหรับนักเรียนโดยตรง และเกิดประโยชน์ต่อเพื่อนครูด้วยกันเองทั้งในด้านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับเพื่อนครูภายในโรงเรียนและต่างโรงเรียน ดังรายงานการวิจัยของสุทิน รัตนสุภา (2541) ที่ศึกษาสภาพการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า ครู อาจารย์ที่ได้รับการฝึกอบรมหรือผ่านการประชุมชี้แจง จะมีประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานที่ดีกว่าครูที่ไม่ได้รับการอบรมอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ทักษะ หรือทักษะในการปฏิบัติงานที่ดีและมีประสิทธิภาพมากขึ้น

จากกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นทำให้ครูที่มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นตั้งแต่ต้น ได้มองเห็นความสำคัญ มีความรู้สึกผูกพัน และร่วมรับผิดชอบต่อการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น ทำให้ครูเกิดความเข้าใจและภาคภูมิใจ เพราะตนเองได้มีส่วนในการเลือกและตัดสินใจ ซึ่งนอกจากจะเป็นการพัฒนาคุณภาพของตัวครูเองแล้ว ยังเป็นส่วนสำคัญในการปรับปรุงคุณภาพของโรงเรียนอีกทางหนึ่งด้วย (สุรัฐ ศิลปอนันต์, 2543 : 88) นอกจากนี้ยังเป็นการกระตุ้นความสนใจของครูในโรงเรียนคนอื่น ๆ ให้เกิดความสนใจในกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่ผู้วิจัยและครูทั้งสองท่านพัฒนาร่วมกัน ซึ่งมีตั้งแต่การขอคำอธิบาย คำชี้แนะจากครูกลุ่มที่กำลังพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับตนเอง ตลอดจนการถามไถ่ด้วยความสนใจใคร่รู้ ว่ากำลังทำอะไรกันอยู่ ทำเพื่ออะไร ทำอย่างไร ซึ่งทำให้ครูเกิดการพัฒนาผลงานและมีแรงบันดาลใจในการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

1.1.2 การสนับสนุนจากผู้บริหารสถานศึกษา

ผู้บริหารนับเป็นบุคคลสำคัญที่มีส่วนผลักดันให้เกิดการทำงานที่มีประสิทธิภาพ การที่ผู้บริหารได้นำหลักการของการบริหารเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครอง เช่น การให้กำลังใจในการทำงานแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา และการติดตามสอบถามอย่างสม่ำเสมอ ทำให้ครูเกิดขวัญและกำลังใจ มีความกระตือรือร้น และความตั้งใจสำหรับการทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสนับสนุนและเปิดโอกาสให้ครู อาจารย์ ได้มีการพัฒนาตนเอง ด้วยการเข้ารับการอบรม ดูงาน การสัมมนาทางวิชาการในเรื่องที่เป็นประโยชน์โดยตรงต่อครู การแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างผู้บริหารกับครู ครูกับครู ซึ่งการพัฒนาบุคลากรสามารถช่วยกระตุ้นให้บุคลากรสามารถปฏิบัติงานได้อย่างเต็มที่ รวมทั้งได้ความรู้และทักษะในการทำงานเพิ่มขึ้นด้วย(สุโขทัยธรรมมาธิราช, 2536 ค : 169-171) โดยกิจกรรม

ต่าง ๆ ต้องเกิดขึ้นด้วยความเต็มใจจากตัวครูผู้สอนเป็นสำคัญ อันจะมีผลทำให้การเรียนรู้ที่ได้นั้นมีประสิทธิภาพมากที่สุด โรงเรียนเทศบาล 4 (บ้านแหลมทราย) ได้มีการสนับสนุนในประเด็นนี้ อย่างเด่นชัด ซึ่งปริมาณ ความหลากหลาย และความต่อเนื่องของวิธีการส่งเสริมการเรียนรู้ของครู ดังกล่าว ทำให้ครูเกิดการเรียนรู้ที่กระจ่างชัดในการทำงาน อันจะส่งผลต่อการพัฒนาของโรงเรียน ในด้านต่าง ๆ ต่อไป

1.1.3 นโยบายของโรงเรียน

นโยบายของโรงเรียนส่งผลต่อการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยภาพรวม เพราะเป็นเป้าหมายที่จะดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ ในท้องถิ่นของตน นอกจากนี้ยังเปรียบเสมือนแม่บทที่จะบอกให้บุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้รับทราบถึงแนวทางในการดำเนินการปฏิบัติการพัฒนาหลักสูตรให้บรรลุตามจุดมุ่งหมาย ซึ่งสอดคล้องกับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (ม.ป.ป. : 5) ที่ได้เสนอแนะว่า นโยบายเป็นสิ่งที่ช่วยให้สามารถกำหนดจุดมุ่งหมาย วัตถุประสงค์ เป้าหมาย และทิศทางการดำเนินงานของโรงเรียนในด้านต่าง ๆ ที่ชัดเจน ตลอดจนช่วยให้ทุกคนและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีความเข้าใจที่ดีขึ้น ดังนั้น นโยบายของโรงเรียนจึงทำให้เกิดความแน่นอนและการประสานงาน อันเป็นผลให้การปฏิบัติการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ประสบความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายในที่สุด

การประเมินภายในและภายนอกสถานศึกษา เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ทำให้กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นสามารถขับเคลื่อนไปได้ เนื่องจากเป็นกระบวนการสร้างสรรค์ในการให้คำแนะนำ และชี้ช่องทางในลักษณะที่เป็นกันเองแก่ครู เป็นระบบที่ส่งเสริมการพึ่งตนเอง และส่งเสริมความสัมพันธ์ทางวิชาการ รวมทั้งเป็นการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรภายในตัว เพื่อการปรับปรุงครูและสภาพการเรียนการสอนให้บรรลุเป้าหมายทางการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ถือว่า การนิเทศหรือการประเมินภายใน เป็นสิ่งที่สถานศึกษาทุกแห่ง ควรจัดให้มีขึ้นอย่างเป็นระบบ โดยมีการจัดองค์กร เป้าหมาย นิเทศวิธีการนิเทศ และกิจกรรมในการนิเทศ กำหนดไว้อย่างชัดเจน

1.1.4 ผู้วิจัย

ในกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ผู้วิจัยมีบทบาทในลักษณะของผู้ร่วมดำเนินการ ผู้กระตุ้น ประสานงาน ในกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งเดิม ครูได้มีความต้องการที่จะพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นแต่ยังไม่ได้เริ่มดำเนินการ ผู้วิจัยสามารถช่วยเหลือให้การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น มีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น เนื่องจากกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคลากร และหน่วยงานหลายฝ่ายมารวมในการปฏิบัติ ดังที่ Bruner 1966 (อ้างถึงใน สุรินทร์น์ มิตรเจริญถาวร, 2536 : 30-32) ได้กล่าวว่า การ

พัฒนาหลักสูตรจะต้องได้รับความร่วมมืออย่างใกล้ชิดจากบุคลากรหลาย ๆ ฝ่าย เช่น นักวิชาการ ครูผู้สอน นอกจากนี้ การพัฒนาหลักสูตรที่ดีควรจะต้องประกอบด้วยบุคลากรอื่น ๆ อีก เช่น ผู้เชี่ยวชาญหลักสูตร ครูและศึกษานิเทศก์ ผู้บริหารโรงเรียน ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขา หรือผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้แทนชุมชนหรือท้องถิ่น โดยพยายามนำความรู้ ความคิดจากหลาย ๆ ฝ่ายมาผสมผสานเข้าด้วยกัน ซึ่งการประสานงานนับว่าเป็นสื่อกลางที่มีประโยชน์และมีคุณค่าต่อโรงเรียนเป็นอย่างมากในการที่จะปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ทำให้งานบรรลุเป้าหมายอย่างราบรื่น รวดเร็ว และประหยัดเวลา (พัชนี บุระพันธ์, 2535 : 139-140) ด้วยเหตุนี้ บทบาทการประสานงานของผู้วิจัยจึงเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

1.1.5 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชน

ด้วยเหตุที่โรงเรียนเทศบาล 4 (บ้านแหลมทราย) เป็นโรงเรียนที่อยู่ในเขตของชุมชนเมือง การที่จะให้ชุมชนเป็นฝ่ายเดินเข้าหาโรงเรียนก่อนจึงเป็นไปได้ยาก ดังนั้นรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างชุมชนกับโรงเรียน จึงเป็นลักษณะที่เกิดจากโรงเรียนเป็นฝ่ายสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนก่อน โดยการให้ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ดีของนักเรียนในลักษณะต่าง ๆ เช่น การนำนักเรียนไปถวายเทียนพรรษาในวัด การเวียนเทียน ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะช่วยสร้างความรู้สึที่ดีให้กับชาวบ้านในชุมชน อันส่งผลต่อชุมชนได้เกิดความร่วมมือกับโรงเรียนในการให้ข้อมูลการศึกษาแก่นักเรียน ร่วมเป็นวิทยากรกับโรงเรียน ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชนมากขึ้น เช่นเดียวกับงานวิจัยของ อุทัย คลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540) ที่พบว่า การเกิดความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชนนั้นจะมีโอกาสเกิดขึ้นได้มาก หากริเริ่มจากทางโรงเรียนก่อน จากความจริงใจในการพัฒนาของโรงเรียนและผลงานจากการดำเนินการของโรงเรียน จึงช่วยให้ผู้ปกครองและชุมชน มีเจตคติที่ดีต่อโรงเรียนและให้ความร่วมมือแก่โรงเรียน

เงื่อนไขที่สนับสนุนกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

เนื่องจากนโยบายและความต้องการที่ชัดเจนของโรงเรียนและเทศบาลนครสงขลา ในการที่จะให้นักเรียนได้มีการศึกษาในสถานที่ทางประวัติศาสตร์ที่มีอยู่มากในเขตเทศบาลนครสงขลา และเพื่อเป็นตัวอย่างของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่จะเป็นแบบอย่างให้แก่โรงเรียนเทศบาลอีก 3 โรงเรียนในสังกัดเทศบาลนครสงขลา จึงทำให้การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมมีแนวทางที่ชัดเจน และสามารถดำเนินการได้อย่างเต็มที่ ภายใต้การสนับสนุนจากกองการศึกษาเทศบาลนครสงขลาและโรงเรียนเทศบาล 4 (บ้านแหลมทราย)

จากกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่เปิดโอกาสให้ครูในโรงเรียนเทศบาล 4 (บ้านแหลมทราย) ได้มีโอกาสเข้าร่วมตลอดกระบวนการทำหลักสูตรท้องถิ่น ที่ผ่านมานับเป็นเงื่อนไขที่สำคัญ เนื่องจากผลที่ได้ทั้งรูปแบบและเนื้อหาเกิดจากความคิดและความตั้งใจของครูเป็นสำคัญ จึง

ทำให้ครูเกิดความเข้าใจ และเกิดการเรียนรู้ในกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นอย่างชัดเจน อีกทั้งเกิดความผูกพันและรับผิดชอบต่อการพัฒนาอย่างเต็มที่ด้วยความรู้สึกภาคภูมิใจในผลงานที่ตนเป็นผู้กระทำ ดังนั้นผลงานที่ได้จึงเป็นผลงานที่ครูสามารถนำไปใช้ได้จริงและสามารถปรับปรุงพัฒนาได้ด้วยตนเองต่อไป เมื่อผู้วิจัยได้ออกจากพื้นที่แล้ว

1.2 ปัจจัยและเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคต่อกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

ปัจจัยที่เป็นอุปสรรค

1.2.1 ภาระงานของครู

จากกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ได้ใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมของครูเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร เริ่มตั้งแต่ร่วมประชุมวางแผน ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมปฏิบัติการใช้หลักสูตร ซึ่งภาระงานของครูผู้สอน นับเป็นปัจจัย อุปสรรคที่สำคัญต่อกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งภาระงานของครูสามารถแยกเป็นประเด็นใหญ่ ๆ 2 ประเด็น คือ

1) ภาระส่วนตัว

ครูผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น มีด้วยกัน 2 ท่าน ซึ่งมีครอบครัวและไม่มีครอบครัว ทำให้เกิดภาระการรับผิดชอบที่แตกต่างกัน ดังนั้น รูปแบบของการประชุมกลุ่มจึงมีความเป็นกันเอง และมีความอะลุ่มอล่วยค่อนข้างมาก เวลาที่จัดประชุม มักจะเป็นช่วงที่ว่างเว้นจากภาระงานของอาจารย์ทั้งสองท่าน เช่น จัดทุกวันเสาร์ ในช่วงเวลา 9.00 – 12.00 น. หรือในวันหยุด โดยการกำหนดเวลาที่เหมาะสมนั้นเกิดจากความสมัครใจของอาจารย์ทั้งสองท่านเพื่อความสะดวกและสร้างบรรยากาศที่ดีในการทำงาน

2) ภาระจากทางโรงเรียน

โรงเรียนเทศบาล 4 (บ้านแหลมทราย) เป็นโรงเรียนในสังกัดของเทศบาลนครสงขลา ซึ่งในบางช่วงเวลาที่เทศบาลต้องการบุคลากรในงานสำคัญต่าง ๆ ที่เทศบาลจัดขึ้น โรงเรียนจึงต้องให้การสนับสนุนเทศบาล โดยการส่งบุคลากรครู เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เช่น เป็นกรรมการในงานแข่งขัน เป็นต้น ซึ่งในบางครั้งตรงกับช่วงเวลาของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ดังนั้นการทำงานจึงต้องมีความยืดหยุ่นและปรับตามสถานการณ์ เพื่อให้สามารถดำเนินงานไปได้

อุปสรรคสำคัญอีกประการ คือ ครูมีภาระหน้าที่ในการจัดเตรียมความพร้อม เพื่อการประเมินคุณภาพสถานศึกษา และการจัดเตรียมแผนการสอนสำหรับหลักสูตรใหม่ ทำให้ครูมีเวลาจำกัด ในการร่วมประชุม เพื่อพัฒนาหลักสูตร ด้วยเหตุนี้การประชุมที่ใช้เวลานานบางครั้งจึงไม่เหมาะสม การแบ่งช่วงการประชุมเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนตามจุดมุ่งหมายที่ต้องการ จึงเป็นทางเลือกที่นำมาใช้ในกรณีดังกล่าวได้ แม้ว่าจะใช้เวลามากกว่าปกติก็ตาม

1.2.2 ความเชื่อมั่นของครู

เนื่องจากงานพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เป็นงานที่โรงเรียนและครูไม่เคยมีประสบการณ์มาก่อน จึงเป็นเรื่องใหม่สำหรับครู ทำให้ครูเกิดความไม่มั่นใจในศักยภาพของตนเอง และไม่มั่นใจว่าการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นของตนจะถูกต้องหรือไม่เพียงใด ซึ่งเกิดจากความรู้อย่างไม่กระฉับกระชวย เรื่องขั้นตอนและกระบวนการในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ทำให้การปฏิบัติของครูไม่บังเกิดผลเต็มที่ ซึ่งนับว่าเป็นอุปสรรคที่ทำให้กระบวนการพัฒนาหลักสูตรเกิดการชะงัก ทั้ง ๆ ที่ครูมีความพร้อม ความพยายามและความตั้งใจอย่างมาก แต่เมื่อครูได้เข้ารับการอบรม ศึกษาจากเอกสารเพิ่มเติม และได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง สามารถทำให้ครูเกิดความมั่นใจและเชื่อมั่นในศักยภาพของตน อันเป็นผลทำให้สามารถพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นได้สำเร็จ

2. การนำหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมไปใช้

2.1 ปัจจัยและเงื่อนไขที่สนับสนุนการนำหลักสูตรท้องถิ่น ไปใช้

ปัจจัยที่สนับสนุน

2.1.1 ครู

จากผลการวิจัยพบว่า ครู เป็นปัจจัยที่สำคัญสำหรับการนำหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมไปใช้ กล่าวคือ การที่ครูมีรูปแบบการสอนและการใช้สื่อที่หลากหลาย มีความสามารถในการประดิษฐ์และพัฒนาอุปกรณ์การเรียนการสอนที่แปลกใหม่อยู่เสมอ และก้าวทันเทคโนโลยีสมัยใหม่ ทำให้นักเรียนเกิดความแปลกใหม่และตื่นตัวต่อการเรียนรู้ อันจะนำไปสู่การสร้างเจตคติที่ดีสำหรับนักเรียนในด้านการเรียนรู้ และต่อโรงเรียน ซึ่งนักเรียนที่ชอบไปโรงเรียนส่วนใหญ่ เป็นเด็กที่รู้สึกตื่นเต้นกับสิ่งที่ได้เรียน อันเกิดจากการสอนที่น่าสนใจ และการผสมผสานเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น การใช้คอมพิวเตอร์ช่วยสอน (powerpoint) การศึกษาจากอินเทอร์เน็ตเพื่อสนับสนุนการศึกษาค้นคว้าของนักเรียน ช่วยให้นักเรียนเกิดความสนใจในการเรียนรู้เพิ่มขึ้น

ปัจจัยสำคัญมากอีกประการหนึ่งคือ ความเป็นกัลยาณมิตรของครู ซึ่งเด็กนักเรียนไม่ว่าจะเรียนดี หรือเรียนด้อย ล้วนมีความคิดเห็นที่ตรงกันว่า เขาชอบเรียนกับครูที่ใจดี ครูที่เข้าใจเด็ก ไม่ดูค่า ลงโทษนักเรียน นักเรียนชอบให้ครูตักเตือน แต่ขอให้ครูพูดกับเขาดี ๆ ยอมรับและมีความยุติธรรม ซึ่งความเป็นกัลยาณมิตรนี้ เป็นสิ่งที่เด็กต้องการและดูเหมือนว่าจะให้ความสำคัญมากกว่าด้านวิชาการเพราะเป็นสิ่งที่นักเรียนกล่าวถึงก่อนเรื่องอื่น ๆ นอกจากเรื่องความเป็นกัลยาณมิตรของครูผู้สอนแล้ว รูปแบบการสอนของครูที่สนุก ไม่เครียด แต่มีสาระ โดยนักเรียนได้

ทดลอง ลงมือทำ ไปทัศนศึกษาสืบค้นจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ จากการสังเกตพบว่า นักเรียนมักจะชอบกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีลักษณะหลากหลาย ให้เขาได้ทำหลาย ๆ อย่าง ซึ่งสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวดที่ 4 มาตราที่ 24 ที่ว่า ให้สถานศึกษาดำเนินการ “จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล” (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542 : 13)

ความเสียดสีและทู่หมัดต่อการสอน อันเนื่องมาจากการที่ครูได้มีบทบาทมาตั้งแต่เริ่มจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น จนกระทั่งการทดลองใช้ด้วยตนเอง ทำให้ครูเกิดความเชื่อมั่นและมีความภาคภูมิใจกับผลงานที่ตนเองเป็นผู้กระทำ อันจะนำไปสู่การเกิดแรงบันดาลใจในการทำงานและพัฒนางานให้มีคุณภาพ นับเป็นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในทางที่ดีของครู ถ้ากิจกรรมประสบความสำเร็จ ก็จะนำไปสู่การเพิ่มคุณภาพของครูโดยตรง และจะทำให้การเรียนของนักเรียนดีขึ้นด้วย (กรมวิชาการ, 2544)

2.1.2 ความพร้อมของโรงเรียน

เนื่องจากโรงเรียนเทศบาล 4 (บ้านแหลมทราย) เป็นโรงเรียนประถมศึกษาขนาดใหญ่ อยู่ในสังกัดของเทศบาลนคร จึงมีความพร้อมทั้งทางด้านสภาพแวดล้อม สถานที่ สื่อ วัสดุ อุปกรณ์ สิ่งอำนวยความสะดวก และทางด้านระบบการบริหารงาน ด้านวิชาการ ด้านบุคลากร ด้านชุมชน และด้านการจัดสรรทรัพยากรซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้สามารถเอื้อให้เกิดการพัฒนาแบบครบวงจร ครูสามารถเลือกปฏิบัติงานการสอนได้หลากหลายรูปแบบ ครูสามารถปรับลดรูปแบบการสอนแบบเดิมที่ให้ครูเป็นศูนย์กลางลง การมีสื่อ อุปกรณ์ที่หลากหลายทำให้นักเรียนสามารถใช้กระบวนการแก้ปัญหาสืบค้นด้วยตนเองได้มากขึ้น เนื่องจากมีแหล่งให้สืบค้นอันจะมีผลต่อการรับรู้และเรียนรู้ของนักเรียน ดังจะเห็นได้จากผลงานของโรงเรียนที่ได้รับรางวัลมากมายในการแข่งขันตอบปัญหาของนักเรียน สถิติการสอบเข้าเรียนต่อของนักเรียน ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของสมบัติ วงศ์อยู่น้อย (2529) ที่พบว่า นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ในโรงเรียนขนาดใหญ่ จะมีคะแนนเฉลี่ยความสามารถทางสมองสูงกว่า นักเรียนในโรงเรียนขนาดกลางหรือขนาดเล็ก

2.1.3 นักเรียน

นักเรียนโดยส่วนใหญ่เป็นนักเรียนที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลนครสงขลา ที่ผู้ปกครองมีกำลังทรัพย์พอที่จะสนับสนุนการเรียนให้แก่บุตรหลาน ดังจะเห็นได้จากนักเรียนมีความพร้อมมากในเรื่องวัสดุอุปกรณ์การเรียน และมีความรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ของตนเอง สนใจและกระตือรือร้นเนื่องจากการเรียนในหลักสูตรท้องถิ่น เป็นการเรียนในเรื่องใกล้ตัวที่นักเรียนพบเห็นอยู่ทุกวัน แต่ไม่ได้มีการเรียนรู้อย่างลึกซึ้ง ด้วยเหตุที่นักเรียนมีความใฝ่รู้เป็นธรรมชาติอยู่แล้ว การที่นักเรียนได้สัมผัส มีประสบการณ์จากการเรียนสิ่งแวดล้อมโดยการสังเกต การรับข้อมูล

การปฏิบัติ ทำให้เกิดแรงจูงใจจากสิ่งเร้าและความอยากรู้ นักเรียนจึงเกิดการเรียนรู้ไปตามธรรมชาติ ทำให้การเรียนประสบความสำเร็จ เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เกิดความรู้ ความคิด ทักษะที่ดีต่อแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของตนเอง

2.1.4 ผู้บริหารโรงเรียน

บทบาทที่สำคัญของผู้บริหารโรงเรียนเป็นแรงผลักดันให้การใช้หลักสูตร เรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมดำเนินไปได้ การที่ผู้บริหารโรงเรียนทำให้ครูเกิดวิสัยทัศน์ร่วมกันในเรื่องของการจัดการศึกษาตามแนวทางปฏิรูป การสนับสนุนให้ครูได้รับความรู้จากการอบรม การส่งครูผู้ร่วมพัฒนาหลักสูตรทั้ง 2 ท่านเข้าร่วมการประชุมทางวิชาการในด้านการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น การสร้างความมั่นใจ มีความเป็นกัลยาณมิตร ให้ความสนใจแก่ครูในช่วงของการนำหลักสูตรท้องถิ่นไปใช้ เปิดโอกาสให้ครูได้เล่าประสบการณ์ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นให้กับเพื่อนครูในโรงเรียน เป็นวิทยากรให้กับกองการศึกษาเทศบาลนคร อีกทั้งการสนับสนุนด้านวิชาการ เช่น การปรับตารางเรียนและช่วงเวลาให้เหมาะสม ทำให้การทดลองใช้หลักสูตรประสบความสำเร็จ ดังที่ แรมสมร อยู่สถาพร (2536 : 254-256) ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนและผู้ช่วยฝ่ายวิชาการว่า เป็นผู้มีส่วนสำคัญในการจัดชั้นเรียนและตารางเรียนที่เหมาะสมให้ครูเข้าสอน ซึ่งลักษณะของการจัดตารางสอนควรมีรูปแบบการจัดเวลาเรียนที่ยืดหยุ่น และอำนวยความสะดวกแก่ครูในการจัดการเรียนการสอน และต้องมีความเหมาะสมกับนักเรียนมากที่สุด

เงื่อนไข

ด้วยความพร้อมของโรงเรียน ทั้งสถานที่ ครู อาจารย์ และวัสดุอุปกรณ์การสอนที่นับว่ามีความทันสมัยมากโรงเรียนหนึ่ง จึงนับว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้การสอนและการนำหลักสูตรท้องถิ่นไปใช้มีความสำเร็จในระดับหนึ่ง และกรณีที่โรงเรียนมีการออกหนังสือราชการถึงผู้ปกครอง ทุกครั้งที่น่านักเรียนออกนอกสถานที่ การที่ครูทำหนังสือถึงผู้บังคับบัญชาตามระเบียบขั้นตอนของทางราชการเพื่อขออนุญาตนำนักเรียนออกนอกบริเวณ หรือสอนนอกสถานที่ทุกครั้งนั้น นอกจากจะเป็นการชี้แจงให้ผู้ปกครองนักเรียนรับทราบแล้ว ยังเป็นการประชาสัมพันธ์ให้ผู้ปกครองนักเรียนได้รับทราบถึงการจรรูปแบบกิจกรรมการเรียนการสอนของโรงเรียน พร้อมทั้งเป็นการสร้างความมั่นใจแก่ผู้ปกครองในด้านมาตรการรักษาความปลอดภัย ซึ่งทำให้โรงเรียนได้รับความร่วมมือจากผู้ปกครองเป็นอย่างดี ในการรับส่งบุตรหลานตามจุดที่โรงเรียนกำหนด ในระหว่างครู อาจารย์ การทำหนังสือขออนุญาตนำนักเรียนออกนอกบริเวณโรงเรียน สามารถช่วยในด้านการประสานงานในคาบเรียนที่เหลือ ทำให้การปรับเปลี่ยนเวลาเรียนมีความเป็นระบบมากขึ้น อีกทั้งเป็นการกระตุ้นและเป็นตัวอย่างสำหรับครูที่มีความสนใจในการจัดกระบวนการเรียนรู้เช่นนี้

2.2 ปัจจัยและเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคต่อการใช้หลักสูตรท้องถิ่น

2.2.1 เวลา

เนื่องจากการสอนในช่วงชั่วโมงเรียนปกติ ซึ่งได้ใช้การแลกเปลี่ยนเรียนเพื่อให้นักเรียนได้รับการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องในแต่ละแหล่งเรียนรู้ที่นักเรียนไปศึกษา และด้วยเวลาในการเรียนของนักเรียนมีจำกัด ถึงเวลาประมาณ 16.30 น. ทำให้บางกิจกรรม ครูจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงรูปแบบให้เน้นที่ตัวครุมากขึ้น แต่ยังคงอยู่ภายใต้กรอบของนักเรียนเป็นศูนย์กลาง เพื่อเป็นการควบคุมเวลาให้สามารถทำกิจกรรมได้ครบตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ เนื่องจากต้องใช้เวลาในการเดินทาง การให้นักเรียนได้ศึกษาด้วยตัวเอง การอภิปรายกลุ่ม การสรุปในแต่ละหน่วยการเรียนรู้ ซึ่งจากการพูดคุยกันระหว่างผู้วิจัยกับครูผู้สอน พบว่า การนำวิธีการเรียนรู้แบบบูรณาการร่วมกับรายวิชาอื่น น่าจะเป็นทางเลือกที่น่าสนใจ เนื่องจาก

- 1) มีครูผู้สอน เพิ่มเข้ามาช่วยในการดูแลนักเรียนเรื่องความปลอดภัย
- 2) เพื่อลดปัญหาในการแลกเปลี่ยนคาบเวลากับครูผู้สอนท่านอื่น
- 3) นักเรียนได้รับประสบการณ์การเรียนรู้ที่หลากหลายจากหลาย ๆ วิชาเรียน

2.2.2 ความรู้พื้นฐานของนักเรียนแต่ละคน

โดยธรรมชาติของเด็กนักเรียน จะมีเด็กที่เรียนเก่ง เรียนอ่อน ละครันอยู่ในแต่ละห้องเรียน การรับรู้ของนักเรียนแต่ละคนจะไม่เท่ากัน จึงทำให้เสียเวลาในการรอเพื่อให้นักเรียนสามารถเรียนรู้ไปพร้อมกัน ดังนั้นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนได้บรรลุตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ ต้องใช้กระบวนการที่หลากหลายเพื่อให้นักเรียนได้รับความรู้มากที่สุด เช่น การให้นักเรียน เรียนจากความสนใจของตนเอง ให้นักเรียนเรียนจากประสบการณ์จริง ใช้ความสามารถในการสังเกต การวิเคราะห์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำงานด้านศิลปะมาช่วยในการสื่อสารแทนการเขียนเป็นข้อความยาว ๆ ซึ่งจากการสังเกตพบว่า มีความเหมาะสมกับนักเรียนที่มีปัญหาในเรื่องการเขียน เพราะนักเรียนมีปัญหาในการสะกดคำ ทำให้นักเรียนไม่มีความมั่นใจในการสื่อสารด้วยการเขียน การให้นักเรียนเรียนรู้อย่างอิสระ โดยครูไม่ได้เป็นผู้กดดัน เปิดโอกาสให้นักเรียนมีโอกาสสร้างสรรค์ผลงานได้อย่างเต็มที่ จากการสังเกตพบว่า นักเรียนส่วนใหญ่มีความสนใจงานเกือบตลอดเวลา และมีสมาธิในการเรียนมากขึ้น ทั้งนี้ จำนวนชิ้นงานของนักเรียนกับเวลา ควรจะมีความสัมพันธ์กันอย่างเหมาะสม ไม่มากหรือน้อยจนเกินไป

2.2.3 นักวิชาการท้องถิ่น

ลักษณะของเนื้อหาของหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ที่เป็นเนื้อหาในแต่ละแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ในตำบลบ่อทราย ซึ่งเป็นข้อมูลทางโบราณคดี ทำให้ขาดแคลนวิทยากรผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญในแต่ละเรื่อง ดังนั้นนักวิชาการท้องถิ่น ซึ่งเป็นวิทยากรภายใน

นอกที่ดูแลสำนักงานโบราณคดีเขต 13 และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการให้ข้อมูล ดังนั้นโรงเรียนและผู้วิจัยจึงได้เชิญให้ท่านมาร่วมเป็นวิทยากรท้องถิ่น ในหลักสูตรท้องถิ่นฉบับนี้ ซึ่งเวลาว่างของวิทยากรนับว่าเป็นอุปสรรคที่สำคัญเพราะวิทยากรมีงานประจำอยู่แล้ว เช่นเดียวกับผลงานวิจัยของ มณฑิษา ชนะสิทธิ์(2539) และประสิทธิ์ อามาตร์ (2529) ที่พบว่า วิทยากรมีงานประจำ ทำให้ไม่สามารถปลีกตัวมาให้ข้อมูลได้อย่างเต็มที่เท่าที่ควร และเนื่องจากวิทยากรไม่เข้าใจแผนการสอน เพราะไม่ได้ร่วมเขียนแผนกับครูของโรงเรียนเพียงแต่ให้ข้อมูลและตรวจสอบเนื้อหาของเอกสารประกอบการเรียนว่าถูกต้องชัดเจนเพียงใด เหมาะสมกับการเรียนรู้ของนักเรียนหรือไม่ ทำให้ขาดความเข้าใจและซาบซึ้งกับแผนการสอน ดังนั้นในการสอนตามแผนบางครั้งจึงไม่เป็นไปตามแผนการสอนที่ได้ระบุไว้ตั้งแต่ต้น ทำให้ครูต้องเข้ามามีบทบาทในการสรุป เพื่อให้เนื้อหาครอบคลุมวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้

2.2.4 จำนวนนักเรียน

จากความรับผิดชอบของครู 1 คน ต่อจำนวนนักเรียน 35-40 คน นับว่าเป็นสัดส่วนที่ไม่สมดุล ซึ่งการนำนักเรียนออกศึกษานอกสถานที่ ความปลอดภัยของนักเรียน นับเป็นเรื่องสำคัญที่โรงเรียนพึงระวัง จำนวนนักเรียนที่มีมากเกินไปเกินความดูแลของครู ทำให้ครูมีความเครียดและกังวล ซึ่งจะมีผลทำให้การจัดการเรียนการสอนของครูดำเนินไปอย่างไม่เต็มที่ ดังนั้น การใช้การบูรณาการร่วมกับรายวิชาอื่น สามารถลดภาระรับผิดชอบของครูต่อนักเรียน เนื่องจากมีครูเข้ามาช่วยรับผิดชอบดูแลมากขึ้น

2.2.5 ขาดงบประมาณ

ถึงแม้ว่าโรงเรียนจะมีความพร้อมด้านงบประมาณอยู่มาก เนื่องจาก เป็นโรงเรียนที่อยู่ในเครือของเทศบาลนครสงขลาที่มีการสนับสนุนงบประมาณอย่างเต็มที่ แต่ในส่วนของค่าตอบแทนวิทยากรจากภายนอก และค่าใช้จ่ายในการนำนักเรียนออกไปศึกษานอกสถานที่ เช่น ค่าอุปกรณ์การสอน ค่ายานพาหนะ ค่าอาหาร น้ำดื่ม นั้น โรงเรียนยังไม่ได้กำหนดงบประมาณสนับสนุน ซึ่งในการทดลองครั้งนี้ ผู้วิจัยเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายดังกล่าว ซึ่งหลังจากการทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่นแล้ว โรงเรียนได้เล็งเห็นความสำคัญของค่าตอบแทนส่วนนี้ จึงได้เตรียมพร้อมให้ครูได้คิดวางแผนโครงการต่อเนื่อง เพื่อของบประมาณสนับสนุนจากเทศบาลนครสงขลาในโอกาสต่อไป

2.2.6 สภาพภูมิอากาศ

สภาพดิน ฟ้า อากาศ นับเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง ที่มีผลต่อบรรยากาศในการจัดการเรียนการสอนนอกสถานที่ อันจะมีผลต่อสุขภาพและสมาธิในการเรียนรู้ของนักเรียน เช่น การเรียนในสภาพอากาศที่ร้อนอบอ้าว ทำให้นักเรียนมีสมาธิที่สั้นลง การนำเกมนันทนาการเข้ามาช่วยสร้างบรรยากาศ จะสามารถเสริมการเรียนรู้ของนักเรียนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นได้

3. ข้อเสนอแนะจากการวิจัยและข้อเสนอแนะในการปรับปรุงหลักสูตรท้องถิ่น

3.1 ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

3.1.1 ข้อเสนอแนะของผู้วิจัยในการจัดกิจกรรมการทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

ผู้วิจัยได้แบ่งเป็น 2 ประเด็น คือ ภาพรวมของการจัดกิจกรรมและข้อเสนอแนะเฉพาะบางกิจกรรม

ภาพรวมของการจัดกิจกรรมการทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่น

ในการนำเสนอภาพรวมของการจัดกิจกรรมการทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่น เป็นการวิเคราะห์จากข้อเสนอแนะและผลงานของนักเรียน พฤติกรรมของนักเรียน การแสดงความคิดเห็นของนักเรียนและครู โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) การนำเสนอผลงานของนักเรียนมีความหลากหลายและแตกต่างกันไป โดยขึ้นอยู่กับความถนัดและความพร้อมของนักเรียนในแต่ละกลุ่ม เช่น การนำเสนอหน้าชั้นเรียน การส่งตัวแทนสรุปเนื้อหา จากการสังเกตพบว่า นักเรียนไม่มีการซักถามมากเท่าที่ควรในช่วงของการรายงานของเพื่อนนักเรียนด้วยกัน

2) เวลาที่นักเรียนใช้ในการทำกิจกรรมกลุ่มในแต่ละกลุ่มไม่เท่ากัน นักเรียนบางกลุ่มต้องการให้เพิ่มจำนวนเวลาให้มากขึ้น บางกลุ่มสามารถทำงานได้สำเร็จในช่วงเวลาที่กำหนด ซึ่งการกำหนดเวลาให้เหมาะสมขึ้นอยู่กับวิถึการสอนของผู้สอนเป็นสำคัญ ทั้งนี้จะต้องพิจารณาถึงรูปแบบของตัวกิจกรรมและศักยภาพของผู้เรียนควบคู่ไปด้วยกัน

3) ในกิจกรรมการเรียนรู้ จากการทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่น ชิ้นงานของนักเรียนแต่ละคน เป็นรูปแบบของสมุดเล่มเล็ก ซึ่งเป็นสมุดที่รวบรวมผลงานของนักเรียนตั้งแต่กิจกรรมที่ 1.1 จนกระทั่งกิจกรรมที่ 7.1 โดยภาพรวมพบว่า นักเรียนสามารถทำผลงานได้อย่างถูกต้อง สวยงาม มีความคิดสร้างสรรค์ เหมาะสมกับศักยภาพของนักเรียนแต่ละคน

4) ผลงานของนักเรียน โดยภาพรวมพบว่า นักเรียนส่วนใหญ่สามารถจัดทำผลงานได้อย่างถูกต้อง สวยงาม มีความคิดสร้างสรรค์ และสามารถเรียบเรียงเป็นภาษาของนักเรียนเอง

โดยการใช้คำที่เข้าใจง่าย แต่ในการเขียนและสะกดคำบางคำ นักเรียนยังสะกดได้ไม่ถูกต้อง ดังนั้นรูปแบบการจัดการเรียนแบบบูรณาการร่วมกับวิชาภาษาไทยหรือวิชาอื่น สามารถนำมาเป็นทางเลือกหนึ่ง เพื่อให้ให้นักเรียนได้เรียนรู้ในอนาคต

5) ในทุกช่วงของกิจกรรมการเรียนรู้ นักเรียนทุกคนได้ปฏิบัติกิจกรรมด้วยความตั้งใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบางกิจกรรม ซึ่งสังเกตจากนักเรียนร่วมกันเก็บขยะ เมื่อพบอยู่ตามโบราณสถาน เศษอาหารหรือเศษขยะที่นักเรียนนำมารับประทานอาหารในช่วงกลางวันทิ้งลงถังขยะ ไม่ป็นปาย ไม่จับหรือหยิบชิ้นส่วนของโบราณวัตถุที่จัดแสดง ทำตามข้อบังคับของแต่ละสถานที่อย่างเคร่งครัด เช่นที่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสงขลา นักเรียนบางคนนำกล้องถ่ายรูปมาเตรียมถ่ายภาพเป็นที่ระลึกบริเวณในห้องที่จัดแสดงโบราณวัตถุ นักเรียนที่พบเห็นและได้อ่านป้ายห้ามถ่ายภาพ ก็จะห้ามเพื่อนทันที และได้นำข้อสงสัยมาซักถามเจ้าหน้าที่ในช่วงของกิจกรรม ถึงเหตุผลของข้อห้ามที่ได้ติดประกาศไว้

ข้อสังเกตเฉพาะบางกิจกรรม

1) กิจกรรมที่ 1.2 เรื่อง สภาพทางภูมิศาสตร์ของจังหวัดสงขลา โดยครูได้จัดให้นักเรียนทำกิจกรรมการกำหนดขอบเขตของแผนที่จังหวัดสงขลาและระบายนี นักเรียนมีความกระตือรือร้นและมีความสนใจในการเรียนรู้ มีความสุขและสนุกกับการวาดภาพระบายนี นักเรียนเพลิดเพลินกับการทำกิจกรรมมากจนใช้เวลาเกินกว่าที่กำหนดไว้

2) กิจกรรมที่ 1.3 บุคคลสำคัญในท้องถิ่น นักเรียนมีความกระตือรือร้นในการเรียนรู้ เนื่องจากได้รับการเรียนรู้ที่แตกต่างจากกิจกรรมอื่นที่ได้เรียนรู้นอกสถานที่ โดยนักเรียนได้เรียนรู้จากภาพใน powerpoint และดู VCD เพื่อศึกษาประวัติของบุคคลสำคัญ พร้อมทั้งร่วมกันอภิปรายในประเด็นต่าง ๆ

3) กิจกรรมที่ 5.1 เทียวไปในพิพิธภัณฑ์ ในหน่วยการเรียนรู้ นักเรียนได้เรียนรู้จากหลายทาง คือ จากการศึกษาจาก VCD การบรรยายจากวิทยากร และการศึกษาในสถานที่จริง นักเรียนมีความเพลิดเพลินและสนุกสนานตามห้องต่าง ๆ ในพิพิธภัณฑ์ที่ได้รับมอบหมายให้ศึกษา ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ให้นักเรียนได้ศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง จากการสังเกตพบว่า นักเรียนทำงานร่วมกันด้วยความตั้งใจ มีการแบ่งงานกันศึกษาค้นคว้า มีการซักถามวิทยากรประจำห้อง และจากการนำเสนอผลการศึกษาพบว่า นักเรียนบางกลุ่มสามารถนำเสนอได้ดี หลังการนำเสนอผลงาน ครูและวิทยากรประจำพิพิธภัณฑ์ได้ร่วมกันเสริมเพิ่มเติมความรู้ในส่วนที่เป็นข้อบกพร่อง และช่วยนักเรียนสรุปเนื้อหาพร้อมทั้งร่วมตอบข้อซักถามของนักเรียน

3.1.2 ปัญหาและอุปสรรคระหว่างการจัดกิจกรรมการทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่น

ในด้านปัญหาและอุปสรรคของการทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่น ทุกกิจกรรมมีปัญหาเรื่องข้อจำกัดของเวลา และมีปัญหาและอุปสรรคในด้านอื่น ๆ ดังรายละเอียดในตารางที่ 33

ตารางที่ 33 แสดง ปัญหา อุปสรรคระหว่างการจัดกิจกรรมและข้อเสนอแนะ

หน่วยการเรียนรู้	ปัญหา / อุปสรรค	ข้อเสนอแนะ
1.1 ประวัติความเป็นมาของจังหวัดสงขลา	<u>ข้อจำกัดด้านเวลา</u> กิจกรรมที่ใช้สอนในหน่วยการเรียนรู้ มีหลายกิจกรรม ทำให้นักเรียนใช้เวลาในการทำกิจกรรมมาก จึงไม่สามารถศึกษาจากวิดีโอได้ ดังนั้น ครูจึงต้องมีบทบาทเพิ่มขึ้นโดยการอธิบายและสรุปประวัติเพิ่มเติมเพื่อให้กระบวนการเรียนรู้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้	นอกจากการนำนักเรียนไปศึกษา นอกสถานที่แล้ว การจัดทำประวัติของจังหวัดสงขลาให้อยู่ในรูปแบบภาพยนตร์ความยาวประมาณ 10-15 นาที น่าจะเป็นทางเลือกที่น่าสนใจ เนื่องจากโรงเรียนมีความพร้อมด้านอุปกรณ์
1.2 สภาพภูมิศาสตร์ของจังหวัดสงขลา	<u>อุปกรณ์การสอน</u> ในหน่วยการเรียนรู้นี้ได้ ใช้แผนที่ประกอบการเรียนการสอน เพื่อให้นักเรียนได้เห็นภาพที่ชัดเจน เนื่องจากแผนที่เป็นแผนที่ที่ครูได้จัดทำขึ้น ทำให้นักเรียนที่อยู่ในระยะไกลมองไม่ชัดเจน <u>ข้อจำกัดด้านเวลา</u> นักเรียนใช้เวลาในการทำกิจกรรมมาก จึงไม่สามารถนำเสนอผลงานได้ตามเวลาที่กำหนด	ควรเพิ่มขนาดของแผนที่หรือใช้การย่อขนาดของแผนที่ที่ครูใช้สอน ให้อยู่ในขนาด A4 เพื่อแจกนักเรียนให้เป็นใบความรู้แทน
1.3 บุคคลสำคัญในท้องถิ่น และ 1.4 วิสัยทัศน์และปัญหาสำคัญของจังหวัดสงขลา	<u>ความชำนาญด้านเทคโนโลยีทางการศึกษา</u> ในการเรียนการสอน มีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น ใช้คอมพิวเตอร์ เครื่องเล่น VCD และ projector ซึ่งครูผู้สอนไม่มีความชำนาญในเทคโนโลยีดังกล่าว ทำให้การเรียนติดขัดและเสียเวลาพอสมควร	โรงเรียนควรมีการฝึกอบรมครูผู้สอนเพื่อให้สามารถใช้เทคโนโลยีที่มีอยู่ได้อย่างเต็มประสิทธิภาพมากที่สุด
2.1 กฎ กติกา มารยาทที่เหมาะสม	<u>รูปแบบของกิจกรรม</u> เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่จัดในห้องเรียน จึงปรับอุปกรณ์การเรียนจากแผนการเรียนตามความเหมาะสม กล่าวคือ มีการปรับเปลี่ยน กิจกรรมของนักเรียน จากการเขียนข้อควรปฏิบัติลงในกระดาษ เป็นการเขียนบนกระดานดำ	ก่อนการศึกษานอกสถานที่ที่นักเรียนควรจะได้เรียนในเนื้อหาเรื่องนี้ก่อน เพื่อการปฏิบัติตัวอย่างเหมาะสม

ตารางที่ 33 แสดง ปัญหา อุปสรรคระหว่างการจัดกิจกรรมและข้อเสนอแนะ (ต่อ)

หน่วยการเรียนรู้	ปัญหา / อุปสรรค	ข้อเสนอแนะ
2.2 รู้จักศึกแถวถนน นครนอก นครใน และ 3.1 สิ่งที่น่าสนใจ ใจในวัดกลาง	<u>ระยะทางของแหล่งเรียนรู้</u> เนื่องจากการเรียนใน 2 หัวข้อนี้ เรียนใน ลักษณะที่ควบคู่กัน และต้องเดินเท้าจากวัด มัชฌิมาวาสวรวิหารไปยังบริเวณศึกแถวถนนนคร นอก นครใน ทำให้ไม่สามารถศึกษาบริเวณศึก แถวได้ครบทุกจุดการศึกษาต้องใช้เวลาในการเดิน ทางและทำกิจกรรม จึงต้องใช้เวลาเพิ่มขึ้น <u>การแก้ไข</u> นักเรียนฟังบรรยายจากวิทยากร และศึกษา จากภาพ powerpoint ภายหลังการศึกษา	นักเรียนสามารถ ศึกษาจากภาพ powerpoint ภายหลังการศึกษาได้ และ ควรแยกเรียนทีละเรื่อง
4.1 กำแพงเมือง สงขลา	<u>จำนวนนักเรียน</u> เนื่องจากนักเรียนมีจำนวนมากและบริเวณ กำแพงเมืองสงขลาอยู่ใกล้กับถนน การดูแลนัก เรียนจึงต้องดูแลและระมัดระวังเรื่องความปลอดภัย เป็นพิเศษ	ครูควรมอบหมายให้หัวหน้านัก เรียนแต่ละกลุ่มเป็นผู้ช่วยช่วยเหลือ ครูควบคุมเพื่อนสมาชิก
5.1 พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติสงขลา	<u>วิทยากร</u> วิทยากรบรรยายไม่ครอบคลุมเนื้อหาที่ กำหนดไว้ในหนังสือเชิญ ครูผู้ควบคุมจึงต้อง อธิบายเพิ่มเติมให้กับนักเรียนและ วิทยากรติดการ บรรยายให้กับ โรงเรียนอื่นที่เข้าร่วมศึกษา พิพิธภัณฑฯ จึงทำให้การบรรยายไม่เต็มที่	ก่อนการนำนักเรียนไปศึกษา แหล่งเรียนรู้ที่เชิญวิทยากรบรรยาย ครูควรประสานงานให้วิทยากรได้ รับทราบแผนการสอนของครูก่อน เพื่อให้เนื้อหาครอบคลุมวัตถุประสงค์ ที่กำหนดไว้
6.1 โบราณสถานบน เขาตั้งกวาน	<u>กระบวนการกลุ่ม</u> การแบ่งบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในกลุ่ม นักเรียนบางคนภายในกลุ่มไม่ได้มีบทบาทในการ ทำงาน ทำให้รูปแบบการนำเสนอผลงานไม่เต็มที่ เท่าที่ควร	ครูควรจัดให้นักเรียนได้แสดงออก ครบทุกคนในแต่ละกลุ่ม
7.1 ป้อมปากน้ำ แหลมทราย	<u>สภาพอากาศ</u> เนื่องจากช่วงของการเรียนรู้เป็นช่วงบ่าย ซึ่ง มีอากาศที่ร้อนอบอ้าว นักเรียนจึงไม่มีสมาธิใน การเรียนเท่าที่ควร	ควรนำกิจกรรมนันทนาการเข้ามา ช่วยในการเรียนการสอน

3.2 ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงหลักสูตรท้องถิ่น

3.2.1 เอกสารประกอบการเรียนหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ผู้วิจัย และครูได้ร่วมกันจัดทำโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ มาเขียนรวบรวมเพื่อให้นักเรียนได้ศึกษา เรียนรู้และค้นคว้า ซึ่งจะเป็นข้อมูลเชิงวิชาการ โดยครูผู้สอนสามารถปรับปรุงรูปเล่มและเนื้อหา ให้มีความน่าสนใจ และกระชับ เหมาะสำหรับการพกพาและเรียนรู้ สำหรับนักเรียนแต่ละสายชั้นได้ตามความเหมาะสม

3.2.2 ในผังวิเคราะห์สาระและประเด็นการเรียนรู้ ในตัวหลักสูตรท้องถิ่นฉบับนี้ จะมีเนื้อหาของรายวิชาอื่นแทรกอยู่ในสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ดังนั้น การนำหัวข้อที่ได้ระบุไว้ในผัง มาขยายและเพิ่มเป็นหน่วยการเรียนรู้ในสาระต่าง ๆ โรงเรียนสามารถนำข้อมูลจุดนี้มาปรับเพิ่มได้

3.2.3 การสอดแทรกเรื่อง การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับการสอนเนื้อหาและการจัดกิจกรรมในทุก ๆ รายวิชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจริงในชุมชนของนักเรียนมาสอน เป็นเรื่องที่ควรได้รับการสนับสนุน เช่น ปัญหาขยะในชุมชน ปัญหามลพิษในอากาศบริเวณสี่แยกโรงเรียนอนุบาลสงขลา เป็นต้น

3.2.4 ครู หรือผู้ที่สนใจนำหลักสูตรท้องถิ่น ไปทดลองใช้ สามารถเลือกบางหน่วยการเรียนรู้ เพื่อนำไปเลือกสอน เพื่อให้เหมาะสมกับกิจกรรมที่สนใจแต่ควรสอนนักเรียนในหน่วยการเรียนรู้ที่ 2.1 กฎ กติกา มารยาทที่เหมาะสมก่อนทุกครั้ง ก่อนที่จะสอนในหน่วยการเรียนรู้ใดก็ตาม

3.2.5 เวลาที่ใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ สามารถยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสมของโอกาส และสถานการณ์ แต่ควรให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้

3.2.6 ในบางหน่วยการเรียนรู้ สามารถบูรณาการกับรายวิชาอื่น ๆ ได้ โดยศึกษาจากผังวิเคราะห์สาระและประเด็นการเรียนรู้ ในหลักสูตรท้องถิ่นที่ได้จัดทำขึ้น เช่น หน่วยการเรียนรู้ที่ 5.1 เรื่องพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สามารถนำวิชาคณิตศาสตร์เข้ามามีส่วนร่วมในการคิดคำนวณอายุของโบราณวัตถุ การนำวิชาศิลปะเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้ หน่วยการเรียนรู้ที่ 6.1 โบราณสถานบนเขาตั้งกวน เรื่อง พืช สัตว์ สามารถเรียนรู้ควบคู่กับวิชาวิทยาศาสตร์ได้

3.2.7 ภายหลังจากการเรียนรู้ในหลักสูตรท้องถิ่น ครูสามารถนำผลงานนักเรียนที่ได้จัดทำมาจัดนิทรรศการ หรือจัดประกวด เพื่อให้นักเรียนได้มีโอกาสในการพัฒนาตนเอง และเป็น การสร้างเจตคติที่ดีของนักเรียน ต่อการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุในท้องถิ่นของตนเอง

3.2.8 ครูผู้สอนควรเตรียมสถานที่และวัสดุ เครื่องมืออุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการเรียนให้พร้อม รวมทั้งควรติดต่อประสานงานกับวิทยากร ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เรียบร้อย ในกรณีที่ต้องขอความร่วมมือในการถ่ายทอดความรู้จากวิทยากรภายนอก

4. ประโยชน์ที่ผู้วิจัยได้รับจากการวิจัย

4.1 ผู้วิจัยเกิดกระบวนการเรียนรู้และทักษะในการทำวิจัยทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ โดยเฉพาะการใช้โปรแกรม SPSS

4.2 ผู้วิจัยได้พัฒนาตนเอง ในด้านการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม กับผู้ร่วมพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ทำให้เข้าใจและเรียนรู้การทำงานร่วมกับคนที่มีความยืดหยุ่นสูง เรียนรู้การติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการ ทำให้ต้องมีการวางแผนการดำเนินงานอยู่ตลอดเวลา เพื่อป้องกันและเตรียมรับสถานการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้น

4.3 ภายหลังจากที่ผู้วิจัยได้รับจากการทำงานร่วมกับโรงเรียนเทศบาล 4 (บ้านแหลมทราย) พบว่าโรงเรียนเห็นความสำคัญและนำหลักสูตรท้องถิ่นที่พัฒนาได้มาปรับปรุงและพัฒนาเพิ่มเติม อีกทั้งครูผู้ร่วมพัฒนาหลักสูตรทั้ง 2 ท่าน คือ อาจารย์ชยันต์ ชูรัตน์และอาจารย์ณรงค์ รามณรงค์ ได้เกิดกระบวนการเรียนรู้และทักษะในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น มีการพัฒนาตนเอง เช่น เป็นวิทยากรและเผยแพร่วิธีการและกระบวนการทำงานและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นให้กับโรงเรียนเทศบาล มีการพัฒนาสื่อการเรียนรู้เพิ่มเติม รวมทั้งโรงเรียนได้เริ่มมีการบูรณาการร่วมรายวิชาอื่นในเรื่อง โบราณสถานบนเขาตังกวน และวัดมัจฉิมาวาสารวิหารโดยมีอาจารย์ 2 ท่านข้างต้นเป็นหัวหน้าทีมให้กับครูในโรงเรียน ทำให้เกิดผลงานและความภาคภูมิใจในตนเองของครูทั้งสอง ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้วิจัยเกิดความภาคภูมิใจที่ได้มีส่วนร่วมให้ครูได้เกิดทักษะการเรียนรู้ รวมทั้งเกิดทักษะในกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นจนประสบความสำเร็จ

5. ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะบางประการสำหรับหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาหลักสูตร เพื่อกำหนดเป็นแนวทางดังนี้

5.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

5.1.1 โรงเรียนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น เทศบาล ควรสนับสนุนและผลักดันให้เกิดหลักสูตรท้องถิ่นแบบบูรณาการ

5.1.2 โรงเรียนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเช่น เทศบาล ควรมีการจัดสรรเงินงบประมาณ

และแสวงหางบประมาณจากแหล่งต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นให้เพียงพอ

5.1.3 โรงเรียนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น เทศบาล ควรให้ความสำคัญในเรื่องการพัฒนาหลักสูตร โดยการจัดอบรมเชิงปฏิบัติให้บุคลากรในโรงเรียน เกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาหลักสูตร เพื่อให้มีความสามารถในการจัดการเรียนการสอนได้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542

5.1.4 โรงเรียนควรเน้นกระบวนการทำงานเป็นทีม และให้บุคลากรทั้งหมดในโรงเรียนมีความเข้าใจและมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยโรงเรียนควรชี้แจงให้ครูทั้งโรงเรียนได้มีความเข้าใจร่วมกันอย่างชัดเจน ในการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรท้องถิ่น โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

5.1.5 หลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ควรเผยแพร่ให้โรงเรียนอื่น ๆ ในบริเวณใกล้เคียงที่มีสภาพความพร้อมในด้านครูผู้สอน ผู้เรียน ทรัพยากรและบริบทอื่น ๆ ได้นำไปใช้ รวมทั้งการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนในท้องถิ่น ที่มีความสนใจได้มีส่วนร่วมในหลักสูตรด้วย

5.2 ข้อเสนอแนะในการนำหลักสูตรท้องถิ่นไปใช้

เพื่อให้สามารถนำหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะบางประการ เกี่ยวกับการนำหลักสูตรไปใช้ ดังนี้

5.2.1 การศึกษานอกสถานที่ สำหรับนักเรียนจำนวนมาก ๆ มักเกิดปัญหาด้านความปลอดภัย และการควบคุมดูแลไม่ทั่วถึง ดังนั้น ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ที่ต้องออกไปเรียนนอกสถานที่ เพื่อความปลอดภัยในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ครูจึงควรประสานงานกับผู้บริหารโรงเรียน เพื่อขอความร่วมมือในการจัดหายานพาหนะ และขอความช่วยเหลือจากครูผู้สอนท่านอื่นๆ ในโรงเรียน ในการควบคุม ดูแลความปลอดภัย และอำนวยความสะดวกในการให้คำปรึกษาแนะนำกับนักเรียนอย่างทั่วถึง

5.2.2 ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ในบางคาบ อาจมีการสอนเกินเวลาที่กำหนด ดังนั้น ครูควรสามารถยืดหยุ่นเวลาให้มีความเหมาะสมกับกิจกรรมการเรียนการสอน เช่น ในการจัดทำผลงานและแสดงผลงานของนักเรียน จำนวนคาบที่กำหนดไม่เพียงพอ ครูสามารถให้นักเรียนจัดทำผลงานนอกเวลาเรียนในคาบเรียนอิสระได้

5.2.3 ครูควรให้นักเรียนได้ทำผลงานหรือแสดงความคิดเห็นในลักษณะที่หลากหลายตามความสนใจ และความต้องการ เพียงแต่ครูควรกำหนดกรอบหรือหัวข้อกว้าง ๆ ให้

5.2.4 ในกรณีที่ครูผู้สอนเลือกใช้หน่วยการเรียนรู้ใดก็ตาม ควรจะให้นักเรียนได้ศึกษาในหน่วยการเรียนรู้ที่ 2.1 เรื่อง กฎ กติกา มารยาทที่เหมาะสม ก่อนทุกครั้ง เพื่อให้นักเรียนได้รับทราบข้อควรปฏิบัติและสามารถปฏิบัติตนสำหรับการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้ศิลปกรรมได้อย่างเหมาะสม

5.2.5 ควรให้บุคคลที่เกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมในการประเมินผลงาน ดังนั้น ควรให้ตัวนักเรียนประเมินตนเอง และให้เพื่อน ผู้ปกครอง วิทยากรท้องถิ่น ได้มีส่วนร่วมในการประเมิน เพื่อเป็นการสะท้อนความคิดเห็นจากบุคคลหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทำให้นักเรียนสามารถนำผลการประเมินไปปรับปรุง และพัฒนาผลงานในการทำงานครั้งต่อไปให้ดียิ่งขึ้น

5.3 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป สำหรับผู้ที่สนใจที่จะสานต่อการพัฒนาหลักสูตรต่อไป ดังนี้

5.3.1 ควรมีการพัฒนาสื่อที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถาน โบราณวัตถุในท้องถิ่นและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เช่น ชุดการเรียนรู้ บทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอน หนังสืออ่านประกอบ ในทุกระดับชั้น โดยให้นักเรียนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง

5.3.2 ควรมีการวิจัยและพัฒนา เรื่อง การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ในลักษณะต่าง ๆ เช่น การพัฒนามัคคุเทศก์น้อย(ท้องถิ่น) เพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน การพัฒนาคู่มือการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมสำหรับนักเรียนประถมศึกษา